

Als zevenjarig meisje vluchtte mijn Russisch-joodse grootmoeder met haar familie voor de communisten. Toen ze begin dertig was vluchtte ze in de Tweede Wereldoorlog opnieuw, nu voor de nazi's. Als ik vroeg hoe het met haar ging, antwoordde ze steevast 'normaal'. Een rechtstreekse vertaling van het Russische 'normalno', dat zoiets als 'gewoon' betekent. Niet goed, niet slecht, maar iets ertussenin. Niet dat opgewonden 'great' dat Amerikanen antwoorden wanneer je ze vraagt hoe het ze gaat, maar ook niet het 'goed' dat we hier gebruiken. Het gaat wel, is het Russische antwoord. Wat is de betekenis van dat 'het gaat wel', van 'normalno', voor nu? Met een oorlog in Europa? Daar wil ik u graag in meenemen.

Daarvoor moeten we eerst terug naar het geboorteland van mijn grootmoeder, Rusland. Over vijf dagen, op 9 mei, viert het land de dag van de overwinning op de nazi's, de feestdag van het jaar: Den Pobedy. Het belang van die dag - niet *bevrijdingsdag* maar *overwinningsdag* - kan niet overschat worden voor wie iets van het huidige Rusland wil begrijpen. Met een enorme militaire parade, met tientallen meterslange spandoeken, waarop de heldendaden van het Rode Leger in de jaren 1941-1945 geprezen worden.

Zo belangrijk is deze dag dat als de tanks over het Rode Plein rollen, buiten Moskou zelfs de regenwolken steevast al zijn verdreven met zilverjodide, wil het verhaal. Hoe verder de oorlog wegraakt, hoe grootser deze feestdag gevierd lijkt te worden. 'We hebben niets in het heden om trots op te zijn, daarom concentreren we ons op prestaties uit het verleden', leerde ik van mijn vrienden daar.

Vermoedelijk was het idee, dat deze 9 mei wél een nieuwe overwinning gepresenteerd zou worden, dat de president zijn volk trots kon presenteren dat Oekraïne in het Russische narratief "bevrijd" was. Maar dat zit er niet in. Zal de president het er nu bij laten om zijn onderdanen te wijzen op de grootste prestaties van zijn leger, dat het buurland in zijn woorden tijdens een speciale militaire operatie aan het denazificeren is? Of wordt het de dag waarop de Russische president Oekraïne officieel de oorlog verklaart, met de nationale mobilisatie die daarbij hoort, om de hoge aantallen gesneuvelde en gewonde Russische militairen te kunnen vervangen? Ik ben er niet gerust op.

Boris Romanchenko en Vanda Obiedkova zullen nooit weten welke woorden de president kiest. Zij waren twee van de naar schatting nog 10.000 Oekraïense overlevenden van de holocaust. Boris Romanchenko, 96, overleefde vier concentratiekampen. Buchenwald, Peenemünde, Mittelbau-Dora en Bergen-Belsen. Hij kwam om op 18 maart 2022 in Charkov, bij een bombardement door Russische troepen.

Vanda Obiedkova overleed op 91-jarige leeftijd. Zij ontkwam aan de nazi's door zich te verstoppen in een kelder in Marioepol. Een maand geleden, op 4 april, stierf ze in een schuilkelder in dezelfde stad. Zonder verwarming, water of elektriciteit. "Waarom gebeurt dit?" vroeg ze haar dochter Larissa, die bij haar was. Het is een vraag die ze ook stelde toen haar moeder gedood werd door de nazi's, tachtig jaar eerder.

Ik zou liever niet te vaak meer over de nazi's beginnen, maar Poetin doet het. Hij begon deze oorlog, zoals hij ook eerdere oorlogen begon. We moeten ons er wel toe verhouden.

De Russische president beschouwt Zelensky, de joodse president van Oekraïne, nu als nazi. "De Oekraïense nazi's plegen genocide op de Russen in het land", klinkt het op de staats televisie dag in dag uit. "We moeten de fascistten stoppen nu het nog kan".

De dreigementen beperken zich niet tot Oekraïne. Ook EU-lidstaat Letland moet eraan geloven. Het land, met een grote Russische minderheid, gaat op 9 mei de Oekraïense slachtoffers van de oorlog van nu herdenken. Blasfemie, zeggen de Russen. "Het regime in Letland staat al langer bekend om zijn neonazi voorkeuren en doet dit in een poging om de Russischsprekende gemeenschap in het land te vernederen."

Maar ook aan Oekraïense kant klinken vergelijkingen met de Tweede Wereldoorlog. Zelensky zelf vergeleek de Russische invasie van zijn land en de gevolgen voor de Oekraïners in zijn toespraak aan de Knesset, het Israëliëse parlement, met de holocaust. Dat kon niet iedereen waarderen. Sommige Israëliëse parlementariërs wezen er fijntjes op dat een deel van de Oekraïners zelf enthousiast had meegedaan aan de uitroeiing van de joden. Daar hoorde je Zelensky niet over, klaagden ze. Een ander deel vond de vergelijking tussen de holocaust en de oorlog in Oekraïne pijnlijk en smakeloos.

Dat het jargon in de strijd in Oekraïne nu meer en meer vermengd raakt met analogieën uit de Tweede Wereldoorlog voelt inderdaad ongemakkelijk. Maar het ongemak dwingt ons wel na te denken over wat precies er aan de hand is.

Ik denk dat het de taak van ons journalisten is om zo helder mogelijk te maken dat de geschiedenis zich nooit herhaalt, dat machtsstrijd, geweld en menselijk leed zich telkens in andere vormen aandienen en dat we heel precies moeten zijn over wat er aan de hand is.

Een van de manieren om dat te doen is oog hebben voor het dagelijks leven. Mijn grootmoeder Irina die altijd 'normaal' zei als ik vroeg hoe het met haar ging, vertelde me pas op hoge leeftijd en na een paar glazen Campari op een terras in Sevilla over de doodsangsten die ze had uitgestaan. Hoe ze de grens met Zwitserland overgestoken was, 's nachts, lopend. Hoe ze haar dochtertje, mijn tante, had moeten overdragen aan een andere groep mensen die pas later die grens over zouden steken.

Voor het eerst zag ik mijn grootmoeder geëmotioneerd, ze schaamde zich, voor die grote onzekerheid en dat die nooit meer helemaal weg was gegaan. Dat 'normalno', daar zat ook altijd onmacht achter. 'Het gaat wel', is ook een manier om te erkennen dat het onheil nooit ver weg is.

Het waren de verhalen van het dagelijks leven die me bij zullen blijven van de tijd die ik de afgelopen maanden in Oekraïne was. Niet de verwoesting die is aangericht door de eindeloze bombardementen en beschietingen. Van huizen, van ziekenhuizen, van scholen, hoe erg ook. Wel de verhalen van mensen die nog maar zo kortgeleden een tamelijk zorgeloos leven leidden- zo zeiden ze zelf.

Ze dachten na waar ze naar toe zouden gaan op vakantie. Naar welke stad hun kinderen zouden verhuizen om te studeren. Welke nagelsalon in de buurt de beste was. Ze vertelden me wat daarvoor in de plaats gekomen was, over hun zorgen. Waar was hun vader Oleh, al zes weken vermist, gebleven? Wanneer zou het telefoontje komen met het nieuws dat Andriy en Roman, hun broers, gesneuveld waren aan het front? Hoe zou het zijn met hond Kira, een puppy nog maar, die van schrik de straat op gerend was tijdens de bombardementen en niet meer terugkwam?

Allemaal zeiden me: vertel het aan iedereen die het maar horen wil. Laat zien welke verschrikkelijke dingen ons worden aangedaan. Onze toekomst is verwoest. Wat hebben wij misdaan?

Al die verhalen hebben niks te maken met mijn grootmoeder, omdat de wereld nu anders is, omdat de oorlog anders is. Omdat iedere vergelijking met de Tweede Wereldoorlog spaak loopt, het was een andere strijd, met andere mensen, andere wapens, andere regeringen, in een andere tijd. En ze hebben alles te maken met mijn grootmoeder, omdat er veel levens zomaar beëindigd zijn, omdat er mensen permanent in paniek leven – wegens gekrenkte trots van mensen die geweld best mooi vinden. Iets daarvan heb ik willen laten zien.

Behalve bijval kreeg ik drie andersoortige reacties. Van mensen die zeiden de verschrikkingen niet meer aan te kunnen zien, kon het niet eens ophouden met die verslagen? Ik snap het, maar wat heeft wegstijgen voor zin? Er waren ook mensen die zeiden, hoezo zoveel aandacht voor Oekraïne, terwijl ook in Syrië of Jemen mensen omkomen? Ook dat snap ik, er zit een menselijke kant aan verslaggeving die heviger wordt zodra het leed dichterbij komt, menselijk als in: niet perfect.

Om de derde soort reacties maak ik me het meeste zorgen. Er zijn ook mensen die weigeren te geloven wat er gebeurt. Die denken dat de oorlog in scène is gezet, of wel meevalt, dat het een soort politionele actie is. Deze mensen zijn bang om zich iets wijs te laten maken door ons, door de media. Daarom praten ze de Russische staatstelevisie na. Dat komt helaas meer voor dan we denken.

Als er hier in Nederland gedreigd wordt dat er 'tribunalen komen', als er hier in Nederland in één moeite door de rechtspraak, de parlementaire democratie en de journalistiek weggezet wordt als leugenmachine, als er gesuggereerd wordt dat de Europese Unie een complot is, of dat George Soros de wereldmacht in handen heeft, dan is de propagandamachine van Poetin nooit ver weg.

In dat wereldbeeld is Rusland al eeuwen een vredelievend landje dat zich alleen verweert tegen agressie en nooit een ander land binnenviel, waar geen miljoenen mensen omkwamen in 'opvoedingskampen'. Er zijn daar geen stelende miljardairs of oppositiepolitici achter tralies, er zijn daar enkel mensen die écht geven om de christelijke of als het uitkomt joods christelijke beschaving. Omdat Poetin en zijn hulpjes het vaak zeggen, zijn ze het vermoedelijk zelf gaan geloven.

Behalve feitelijke informatie blijven geven is waarschijnlijk ons belangrijkste wapen blijven nuanceren. Als iemand bij ons grote historische vergelijkingen maakt, over bijvoorbeeld de zogenaamde strijd tussen de joods-christelijke beschaving en barbaren van buiten, kan het nooit kwaad om even te vragen hoe diegene denkt over de zwarte momenten in onze eigen geschiedenis, en wat daar exact joods, christelijk en vooral ook beschaafd aan is.

Maar belangrijker is misschien wel om te vragen wat het helpt, om verschillen tussen mensen te benadrukken, verschillen die je niet kunt eten, waar je niet op kunt dansen, die dus op geen enkele manier iets toevoegen aan ons bestaan anders dan de boodschap: er zijn vreemdelingen onder ons en die moeten we wantrouwen.

Zelfs als Poetin de oorlog in Oekraïne verliest, wint hij nog wanneer we dat wantrouwen hier gewoon gaan vinden. Wanneer we 'normalno' zeggen als iemand vraagt hoe het gaat, omdat we niet meer weten hoe we terug moeten praten tegen autoritaire, repressieve politici.

Vandaag zijn we hier om de voor de vrijheid gevallen journalisten, drukkers, zettters en koeriers uit de Tweede Wereldoorlog te gedenken. Maar ik denk dat al die mensen zouden gewild hebben dat we nu ook even aan de Oekraïense Vira Hyrich en de Russische Oksana Baulina denken.

Beide journalistes kwamen om in Kiev door Russische raketten. Hyrich, geboren in 1967, werkte voor Radio Free Europe. Haar ouders en zoon overleven haar. Oksana Baulina, 42, werkte voor het Russische onderzoeksplatform the Insider. Ze was ook actief in de anti-corruptie stichting van Aleksej Navalny. Toen die als extremistisch bestempeld werd, ontvluchtte ze Rusland om door te kunnen werken, om verslag te kunnen doen van de oorlog in Oekraïne. Zij zijn maar twee van de minstens 23 journalisten die tot nu toe sneuvelden in deze oorlog.

Ik hoop heel erg dat zij de laatsten waren, maar daar ben ik niet gerust op. Laten we daarom zorgen dat hun werk niet tevergeefs was.